

AHİRET KÜLTÜRÜ

(Ünye mezarlıkları ve mezartaşları üzerine bir inceleme)

Nuri YAZICI¹

Özet

Mezarlıklar, bir toplumun inancının olduğu kadar duygularının da yansıdığı mekânlardır. Geleneksel olanın dışında mezarların inşasında, süslemelerinde, kitâbelerinde söylenememiş sözler, dile getirilememiş duygular yansımıştır. İnsanlar, mahallelerindeki veya şehir merkezlerindeki mezarlıklar sayesinde ecdadıyla birlikte olmaya devam etmiş, bir bakıma hatıralarıyla iç içe yaşamıştır.

Tanımlanan bu yaşam biçiminin aynı inanca mensup olan bütün toplumlarda aynı olduğu söylenemez; nitekim, Müslüman olmakla beraber kimi toplumlarda mezar geleneği ve buna bağlı olarak gelişen edebiyat, sanat ve süsleme geleneği birbirlerinden çok farklıdır..

Bu çalışmada ise, Ünye ilçesindeki Elmalık ve Türbe mezarlıkları incelenmiştir. Mezartaşlarının mevtayı tanımlayıcı özellikleri, süslemeleri ve edebî metin özellikleri üzerinde durulmuştur. Böylece toplumun hayatı ve ahireti algılayış biçimi ortaya konmaya çalışılmıştır. Ortak inanç İslâmiyet olmakla beraber farklı milletlerin ahireti algılamada farklılıkları ve ortak yanları da böyle bir çalışma ile görülebilecek ve âdeta bir gönül haritası ortaya çıkacaktır.

Anahtar kelimeler: Ahiret, ölüm, mezarlık, kültür, mezartaşı

AFTERLİFE CULTURE

(A review on the cemeteries and gravestones Ünye)

Abstract

Cemeteries are places where the beliefs and feelings of a society are reflected. Unexpressed emotions, and unsaid words are used in the construction, decoration, and inscriptions of the graves except the traditional ones. People continued to coexist with their ancestors through the graves in their neighborhoods or city centers, in a way they lived together with their memories.

¹ Yrd.Doç.Dr., Bahçeşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, nuri.unye@gmail.com

This defined life style is not the same even for members of the same religious communities; for example among various Muslim communities, the grave traditions and the related art, literature, and decoration are very different from each other.

In this work, the Elmalık and Türbe cemeteries in district of Ünye have been investigated. The focus has been on the characteristics of tombstones defining the deceased, decorations and literary writings. It was attempted to describe the community life and their perception of afterlife. This work will present the differences in the understanding of afterlife of different nations having the same religion of Islam, and will reveal a map of feelings.

Key words: Afterlife, death, cemetery, culture, tombstone

Giriş

Mezarlıklar, bir toplumun hayat anlayışının edebî ve sanatsal olarak yansıdığı mekânlardan biridir. Bir parayı yazı ve tura bölümleri nasıl tamamlarsa, bu mekânlarda da hayatın dünya ve ahiret yüzüyle tanımlandığını ve tamamlandığını görürüz. Mezartaşları ise, bu anlayışın sonsuza kadar dile getirilişidir; mezartaşlarında söylenememiş sözler, dile getirilememiş duygular ve sevgiler, pişmanlıklar, ümitler ve toplumun iç dünyası taşa kazınmıştır. Mezartaşlarında hem hayat hem de hayatın sona erışı dile getirilmiştir.

Mezarlıklar ve mezartaşları bir memleketin tapusu niteliğinde olduğundan siyaseten de önem taşırlar. Bu mekânlar, memleketimize ağaç ve çiçek örtüsüyle bir güzellik katarken, mezartaşlarının diliyle de öğüt ve nasihat veren manevî doyum mekânlarıdır. Özellikle İslâmî devirlerde mezarlıklar, yerleşim yerinin merkezinde bulunan camilerin etrafında yer aldığından âdeta toplumla ve hayatla içiçe olmuşlardır. Mezartaşları ise kitâbeleriyle, süslemeleriyle tarihin, sanatın ve estetiğin konusu olmakla beraber dile getirdikleri duygular bakımından da bir yaşam felsefesinin, bir ahiret kültürünün belgeleri olmuşlardır. Özellikle bu işleviyle mezartaşı kitâbeleri insanlara geçiciliği, fâniliği hatırlatmakla beraber hayatı bilinçli olarak yaşamamanın, öldükten sonra bile ölümsüzlüğün ipuçlarını vermişlerdir.

Bu çalışma, Türkiye'nin bir bölgesinden yapılmıştır; bu tür çalışmaların diğer Türk ve Müslüman ülkelerde de, hatta dönemlere ve konulara göre yapılması hâlinde bir toplumun hayatı ve ahireti algılama şekli ortaya çıkacaktır. Bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye mezar taşlarındaki yazılar incelendikçe ilginç duygular ve bu duyguların dile getiriliş biçimleri ortaya çıkacaktır. Ortak inanç İslâmiyet olmakla beraber farklı Müslüman milletlerin ahireti algılamada farklılıkları ve ortak yanları görülebilecek, âdeta bir gönül haritası ortaya çıkacaktır.

Bu çalışma, işte bu düşüncelerle Ünye ilçesi, Çakırtepe (Elmalık) ve Türbe (Tepe) mezarlıklarında yapılmıştır: Daha önceki dönemlere ait olan Çamlık- Feneraltı mezarlığı ise, evvelce Ünye’de gelişmiş olan ve çamur malzeme kullanan atölyelerin ihtiyaçlarının da karşılandığı bir alandı. Yer yer çamur yalıkları ve çukurlarla dolu idi. 1945-1953 yılları arasında Ünye’de Belediye Reisliği yapmış olan Hüsrev Yürür’ün ifadesine göre (<http://www.unyeyes.net/haber15.html>), “Çamlık- Feneraltı Mezarlığı” denilen bu alanda mezarlık 1800’lü yılların sonlarından itibaren oluşmaya başlamış ve 1930’lu yıllara kadar sürmüştü; “Çamlık Mezarlığı” denilen alana adını veren çamların dikimi ise, Hüsrev Bey’in belediye reisliği sırasında olmuştu. Yine onun ifadesine göre, Orman Bakanlığı’ndaki bir Ünye’li, memleketine kalıcı ve memleketini tanıtıcı bir eser bırakmak istemiş olmalıydı; çünkü Trabzon’dan Samsun’a kadar olan alanda böyle bir çamlık yoktu. Gerçekten de, böyle olmuş ve Ünye o tarihlerden bu yana hâlen “Çamlık”ıyla anılır olmuştur. Samsun Gelemen Çiftliği’nden getirilen çamlar buraya dikilmişler ve biraz da zorlu bir bakımla büyütülmüşlerdir.

Çamlık-Feneraltı Mezarlığı’ndaki mezarların çoğu bugün kaybolmuş durumdadır. Bu mezarlardan bir kısmı ferdi mezarlık olmakla beraber, bazıları da üzeri açık sandukalı mezarlar hâlinindedir. Burada 2007 ve 2008 yıllarında lisans tezi seviyesinde bir çalışma yapılmış ve kalabilen mezarlıklar ve mezartaşları incelenmiş ve kitâbeleri kayıt altına alınmıştır. Bilinen en erken tarihli mezartaşı ise, bir erkek baştaşı olup H.1183 yılına tarihlendirilmektedir.(Kırık, 2008: 21)

Hacı Osman Ağa Camii yanında sergilenen mezartaşları

Ünye’de, eski merkez Büyük Cami Mezarlığı ve Orta Mahalle’deki Hacı Osman Ağa Camii çevresindeki mezarlıklar ise kaybolan mezarlıklarımızdır; yol genişletme çalışmaları

sırasında Hacı Osman Ağa Camiî bulunduğu yerden daha yukarıya alınınca hem doğusunda kalan mezarlık kaybolmuş, hem de caminin şadırvanı ile minaresi yeniden inşa edilen camiden uzak düşmüştür. Bu mezarlıkta bulunan mezartaşları bir süre ortalıktan kaybolduktan sonra bir depoda bulunarak bu sefer caminin avlusunda hepsi bir arada olarak sergilenmektedir. Bu mezartaşları hakkındaki bir çalışma da yayımlanmıştır (Bay, http://www.historystudies.net/makaleler/1724886276_6-Abdullah%20Bay.pdf; Kırık, 2008: 49-148) bu çalışmalarda da mezartaşları sanat tarihi açısından incelenmiş ve kitâbeleri kayıt altına alınmıştır. Ayrıca, bugüne pek az mezar ve mezartaşı intikal eden Ünye-Akkuş yolu üzerinde bulunan ve en eski olarak H.1333 tarihli mezartaşı ihtiva eden Harmandüzü Mezarlığı'nı (Kırık,2008:153-157) ve 1820 tarihinde yapılan Çömlekcî Camiî haziresini (Kırık, 2008: 149-152) de saymak lâzımdır.

Ünye Çakırtepe/Elmalık Mezarlığı kuzey girişi ve girişte ziyaretçileri karşılayan şiiir.

1940'lı yıllara gelindiğinde ise, beliren ihtiyaç üzerine “Elmalık” denilen yerde bir mezarlık alanı ihdas edilmiştir: “Çakırtepe” veya “Elmalık” diye adlandırılan bu mezarlık alanı zaman zaman etrafındaki fındıklık alanların istimplâkiyle genişletilmiştir. Bu mezarlığın kuzey girişinde Ünye’li Âşık Ummanî’ye ait bir şiiir bulunmaktadır. Bu şiiir, “Dur Yolcu” hitabıyla başlamakta olup şöyle devam etmektedir

*Bâzen senin gibi gezer tozardım,
Bâzen neşelenir, bâzen kızardım,
Bâzen istemeden insan üzerdim
Vâde sona erdi öldük be yolcu.*

*Haykırsan da cevap gelmez sesine
Ağlayıp sızlasan kimin nesine
Ameli hesabı bir cümlesine
Verdiler elime, aldık be dostum.*

Böbürülenme aslâ, gûnahtan sakın

Ölüm ensenizden daha yakın

İbret arar isen bizlere bakın

Kürkçü dükkânına geldik be dostum.

Sen de dersin al ki, gaflete dalma

Günaha bezenip buraya gelme

Doğruyu söyledim, kusura kalma

Ne ektikse burda bulduk be yolcu.

Mezartaşları süslemeler bakımından incelendiğinde, genellikle “lâle” motifinin kullanıldığı görülmüştür. Kimi mezartaşlarında lâleler çift ve çoğu zaman simetrik olarak, dalların iki yanında birerden iki, ikişerden dört veya üçerden altı yapraklı olarak resmedilmişlerdir. Kimi lâleler renkli, kimileri de mezartaşına kazınmış olarak dik veya yatık şekilde resmedilmişlerdir; yalnız bir mezarda, ayaktaşında dik şekilde ve yapraksız ve renksiz olarak bir lâle motifi görülmüştür; gelinlik kızların mezartaşlarında lâle motifinin ters olarak işlendiği bilinmekteyse de (Bay, http://www.historystudies.net/makaleler/17248862_76_6-Abdullah%20Bay.pdf), bu mezarlıklarda, gelinlik çağında öldüğü hâlde mezartaşında ters lâle motifine rastlanmamıştır. Lâle motifiyle birlikte veya yalnız olarak altı köşeli bir çiçek veya rozet motifinin kullanıldığı da görülmektedir; bir örnekte, çiçek motifleri “*Hu el-bâki*” yazısının iki tarafında yer alırken, başka bir örnekte iki lâle motifinin arasında yer almıştır. Bu motifin, kırmızı zemin üzerinde beyaz olarak resmedildiği gibi, beyaz zemin üzerinde yaprakların kırmızı olarak resmedildiği görülmektedir.

Mezarlardaki baştaşı süslemelerinde “*ayyıldız*” motifinin de kullanıldığı görülmektedir: bu örneklerden birinde ayyıldız motifi, baştaşında yukarıya bakacak şekilde kazınmak suretiyle resmedilmiş, diğerinde de “*Hu el-bâki*” yazısının iki yanında yer almıştır; bu baştaşında yer alan Bakara Suresi’nin 154. âyetinden yani “*Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin. Bilakis, onlar diridirler. Lâkin, siz anlayamazsınız.*” âyetinden, mevtanın bir şehit olduğu anlaşılmaktadır.

Salih Ersidar’a (1968- 1994) ait mezartaşı kitâbesinde ise, “*Kaptan*” diye mesleğiyle tanımlanmış olmakla beraber bir de “*çapa*” motifi bulunmaktadır.: Osmanlı mezartaşları süsleme geleneğinde, mevtayı tanıtmak için meslekleri yansıtan motiflerin kullanıldığı bilinmektedir: Kişinin genç yaşta ölmüş olduğunu belirten çiçek, hacı olduğunu belirten hurma ağacı, idam edildiğini anlatan boyun kısmındaki kement, mesleklerini yansıtan tulumba, çapa, kemankeş olduğuna işaret eden ok-yay ve okur-yazarlığına delâlet eden

kalem-divit gibi simgelerle kişinin kimliği ile ilgili daha özel bilgiler verilmiştir. (<http://www.mumsema.com/konu-disi-basliklar/44751-osmanli-mezar-tasi-kitabeleri.html>).

Mezartaşı süslemelerinden örnekler

Mezartaşları, üzerlerinde bulunan dinî ve edebî metinler açısından incelendiğinde ise, neredeyse istisnasız Arap alfabesiyle “*Hu el-bâki*” ifadesinin yazıldığı görülmektedir; “*Bâki olan Allah'tır*” anlamındaki bu ifade inancın dinsel bir tezahürüdür. Ancak bazı mezarlarda bu ifade görülmeksizin, mevtayı tanımlayıcı olarak baba adı, kendi adı, kocasının adı bazı örneklerde de karısının adı kullanılmıştır; bazı mezartaşı kitâbelerinde ise, babanın veya kocanın veya mevtanın mesleği ve memleketi belirtilmiş olmakla beraber, kimi mezarlarda da, çok yaygın olmamakla beraber “*Ünye eşrafından.....*” ifadeleri görülmüştür. Bu tanımlayıcı ifadelerin altında genellikle “*Ruhuna fatiha*” dileği ile doğum ve ölüm tarihleri yazılmıştır.

Nadir de olsa, bazı mevtaların oğlunun mesleğiyle, meselâ “*Orman Bölge Şefi M.Sait Savaş'ın annesi Rahime Savaş*” şeklinde tanımlandığı, bazı mevtaların da bayan eşinin adıyla, “*Ahmet oğlu-Tülây eşi- PTT memuru- Namık Görgülü- Ruhuna Fatiha- d:1947- ö:27.2.1984*” şeklinde tanımlandığı görülmüştür. Bazen de mevtanın, mezartaşlarında soyadının haricinde “*Avni Çavuş*”, “*Arap Hasan*”, “*Hanımcık Mustafa*”, “*Cıgındı Mehmet Efendi*” gibi lâkap ve

şöhretiyle tanımlandığı da görülmüştür. Kimi mezartaşlarında da baba adı, memleketi, aile lâkap ve şöhreti bir arada kullanılmıştır.

Mevta'yı mesleğiyle tanımlayan mezartaşı örnekleri

Hüseyin oğlu Mustafa Sağlam (1945-6.8.1983) kitâbesinde görüldüğü gibi, bazı mezartaşlarında da, mevta baba adıyla tanımlanırken “*Arabistan’da trafik kazası*” yazılarak vefat sebebi belirtilmiştir. Nitekim, mezartaşı kitâbeleri hakkında yapılan araştırmalarda, “*Kaza kurbanları için yazılmış mezartaşı kitâbeleri*” başlığıyla bir tasnif görülmektedir. (Vahap Balman, 2003, s:106-114). Bu başlık altında verilen örneklerde trafik kazası, tren kazası, deniz kazaları gibi olayların sonunda hayatını kaybeden insanların mezartaşı kitâbeleri verilmiştir ve bu tür metnin yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

Eğer ölüm sebebi tedavisi mümkün olmayan bir hastalık ise bunlar da, Hatice Güner’in baştaşı metninde “*1944 ağladı- Sene 1992 ağlattı- Dert verdi derman arattı- Şifasın vermedi Hüda- Can cananını terketti- Rabbine kavuştu.*” sözleriyle ve Nesrin Yıldız’a ait mezar baştaşında yazılı olan, “*Zehroldu bize hayat- sen gideli Nesrin- ebediyen nurlar içinde- olsun kabrin- yirminci baharında- çaresiz bir hastalığın- pençesinde güller gibi- solarak hayata doyamıyan- Muhsin ve Pakize kızı- Nesrin Yıldız, D.T. 1943 Ö.T.1963*” dizeleriyle dile getirilmiştir. Aynı duygular ve çaresizlik Orhan Dinç (1935-1993) kitâbesinde de, ikinci kişinin ağzından “*Çok koşturdum yorulmadım- Seni kurtaramadım- Seni seviyor özliyoruz- Okunan yâ sin’ler senin için- rahat uyu*” denilerek dile getirilmiştir. Müfit Gökçe’ye (1942-1943) ait baştaşında da, “*Sevgimizle- seni koruyamadık- dualarımızla- huzur içinde- yat*” sözleriyle yine aynı duygular ve elem dile getirilmiştir.

Başka bir mezartaşında da, mevtanın tanımlaması yapıldıktan sonra sosyal bir role işaret edildiği görülmektedir; bu örnek mezartaşında, “..... ve bu kabristanlık- için tek arazisini- bağışlayan- Mehmet Arif Öztürk- Ruhun şad olsun- d.t 1884- ö.t 1962” denilmek suretiyle mevtanın, bu mezarlık alanı kapsayan arazinin, en azından bir kısmını bağışlayan olduğu anlaşılmaktadır.

Mezar kitabelerinde sevgi, hasret belirten, dua dileyen, öğüt veren gibi edebî metinlere gelince, bu metinlerin kimi hayattaki aile fertleri ağzından kimileri de mevtanın ağzından yazıldığı görülmüştür: “Emir Hüda’dan- ecel vermedi- aman kader böyle imiş- Abdullah- Okumuşun- ruhuna fatiha- d: 15.12.19?1- ö:1974” kitâbesinde de Allah’ın iradesine teslimiyeti dile getiren ifadeler görülmektedir. Allah’a teslimiyeti ve kaçınılmaz sonu hatırlatıp dua isteyen diğer metinlere ise; “Bakıp geçme ey Muhammed ümmeti- Müminin mümine fatihadır minneti” diyen Ertuğrul Ersidar (26.6.1940- 29.12.1996) kitâbesi, “Sakın ağlamayın bana- Bir demet çiçek elinde- Okuyun bir fatiha- Mezarımın başında” diyen E.Serhat Çevik (21.8.1961- 5. 3. 1990) kitâbesi, “Dünyada kalanlar- Bu seyahatimden elemli- Yıllarca mavi ufka- Bakarlar gözleri nemli- Dert veren uzun yılların vefasız eli- Şu kara toprağa düşürdü beni- Ey zahir, bu kabri kasvetle geçme- Oku bir fatiha” diyen Melek Ereren (1888-1967) kitâbesi örnek metinlerdir.

Baştaşları yenilenen mezarlarda ise, baştaşını yaptıran kişinin izi görülmektedir; anlaşılan o ki, mezar zamanla kaybolmaya yüz tutmuş veya bir sebeple mezartaşı kırılmış, yok olmuş veya ahşap malzemeden olan belirleyici unsur zaman içinde kaybolmuş ve oğul veya yeğen yeni bir mezartaşı yaptırmıştır: “Sevgili Babamız.....” veya “Sevgili Amcamız.....” tanımıyla başlayan bu kitâbelerin sevgi, saygı ve özlem belirten ifadelerle devam ettiği görülmüştür.

“ESER”in mezartaşı

Bir kitâbe ise, mevtanın çok yakını veya onu çok seven birinin dizeleriyle mevtanın ağzından söylenmiştir; düzenli bir yazı, itinalı bir mezar mimarisi görülmektedir. Belki de

bilinçli olarak, doğum ve ölüm tarihleri yazılı olmayan bu kitâbede bir yaşama sevinci, hayata doyamamışlık dile getirilmektedir: “*Her nefeste- Bir çağlayandı yaşamak- Bir damla gibi- Düşsem de toprağa- Sokulur sevgi meltemi yüreğime- Kayan yıldızları görürseniz- Yakalayın ne olur !- ESER’dir diye.*”

Bazı mezar kitâbeleri de daha sonradan aile fertleri tarafından yazılmış olup o kişiye olan sevgiyi, saygıyı, acıyı, elemi, özlemi dile getirmiştir; bir baba ve kızının toprağa verildiği aile kabristanlığında, baba kızından on yıl sonra vefat etmiş ve 2002’de toprağa verilmiştir ve mezartaşında adı, soyadı, doğum ve ölüm tarihleri bulunmaktadır. Fakat kızının mezartaşında ise, babanın yazdırdığı anlaşılabilir kitâbede evlât sevgisinin ve onu kaybetmenin acısının çok güçlü bir şekilde dile getirildiği görülmektedir. Düz, dikdörtgen şeklindeki bu mezartaşında şu kitâbe bulunmaktadır: “*Mermer seni delik delik delerim, Meleğim- Taşı atar toprağını elerim Meleğim- Sen koyun olsan ben de kuzu Meleğim- Ölene dek peşinde melerim meleğim- Karşıda kuş oturur Meleğim- Kuş kuşa yem götürür Meleğim- Şen gönlüme baykuş oturur Meleğim- Yorgun Meleğim, yaralı Meleğim- Hatırlı gönüllü Meleğim- Ağaçlar kalem olsa Meleğim- Denizin suyu mürekkep olsa Meleğim- Yazma ile bitmez destanlarım Meleğim- Telli duvaklı Meleğim- Bunu okuyan ağlasın Meleğim- Ramazan kızı- Melek Veyisoğlu- 1964-1992*”.

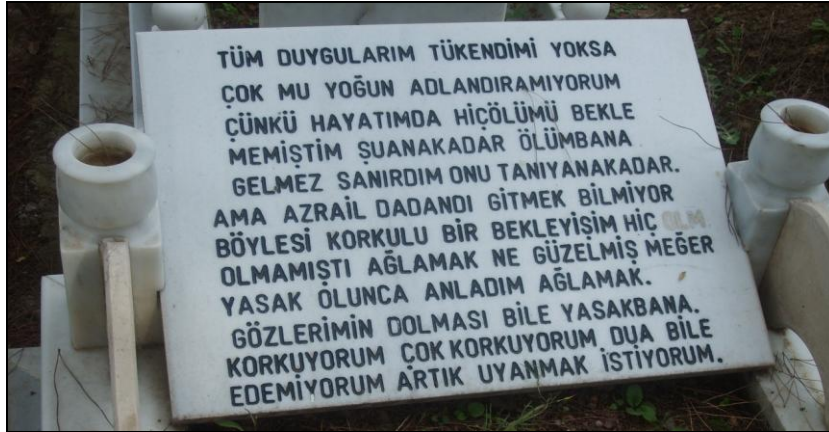
Melek Veyisoğlu'nun mezartaşı

Yine aynı aile kabristanlığında, ailenin oğlu olduğu anlaşılabilir ve yalnızca ölüm tarihi bulunan mezartaşında da; “*Beş karış yukarı- mezarımın taşı- kan ağlıyor yü- reğimin başı dur- maz akar gözü- mün yaşı*” denilmek suretiyle yine evlât sevgisi ve onu kaybetmenin acısı dile getirilmiştir.

Babalar için yazılmış mezartaşı kitâbeleri de oldukça yaygın görülmektedir; incelenen mezarlıklarda bu tür örneklere de rastlanmıştır: Osman Fethi Özkan’a ait aile kabristanlığındaki baştaşında, oğul tarafından yazılmış olup babaya olan büyük sevgi ve

özlemi dile getiren şu kitâbeye tesadüf etmekteyiz: “ *Sevgili babacığım- bakışların meçhul, düşlerin bilinmez- öyle bir iz bıraktın ki, asla silinmez- sana nankörlük eden kati sevilmez- sen bir abide ve destansın- mekânın cennet, ruhun şad olsun*”. Yine babaya af ve mağfiret dileyen ve yine oğul tarafından duayı belirten Ahmet İhtiyaroğlu’na (1904-1969) ait kitâbede de, “*Beyaz gömlekten aba- Koyduk seni bu kaba- Allah seni affetsin- Nur içinde yat baba*” dizleri görülmektedir.

Ömer kızı Neslihan Bozkurt’un (17.06.1981- 03.09.2002) ağzından yazılan kitâbesinde de, ölüm karşısında çaresizlik ve onu kabullenememiş dile getirilmektedir: “*Tüm duygularım tükendimi yoksa- Çok mu yoğun, adlandıramıyorum- Çünkü hayatımda hiç ölümü bekle-memiştim şu ana kadar ölüm bana- gelmez sanırdım onu tanıyana kadar- Ama azrail dadandı gitmek bilmiyor- Böylesi bir korkulu bekleyişim hiç – olmamıştı ağlamak ne güzelmiş meğer- yasak olunca anladım ağlamak- gözlerimin dolması bile yasak bana.- korkuyorum çok korkuyorum dua bile- edemiyorum artık- Uyanmak istiyorum.*” 21 yaşında vefat eden Neslihan’ın ağzından, herhalde bir yakını ailesi, annesi, babası hayata doyamadan vefat eden bir insanın acılarını hissederek yazmış olmalıdır.

Ömer kızı Neslihan Bozkurt’un mezar taşı kitâbesi

Fadik Pınarbaşı’nın mezar baştaşında ise, dertlerini içine gömmüş yorgun, mutsuz bir hayatın izlerini görmek mümkündür; başlıksız, doğum ve ölüm tarihleri yazılmış olmayan, mevtanın sadece adını, soyadını belirten ve bir fatiha bekleyen bu kitâbede, “*gülmedim dünyada- derdim içimde- sevenlerim- başucumda- r. el fatiha*” denilmektedir. Harap bir kabristanlıkta yer alan Arif Özsöz’e (1932-1962) ait mezar taşında da, “*Lâle sünbül gibi soldum hele- Zarı zarı ağlar bülbüller bile- Hasret oldum- Namurat gittim yola- Ruhum saz- Meskenim cennet ola*” dizeleriyle çileli ve mutsuz duygular dile getirilmiştir.

Gelin olamadan, ki buna halk arasında “*müriüvetini görmek*” denir, vefat eden Ömer kızı Fahriye Kök’ün (1955-1991) ağzından yazılan şu kitâbede de hayatta yaşanamamış

mutlulukların hasreti ile ölüm dile getirmiştir: “*Ömür boyu çile çektim- Durmadan şu dünyadan- Nimetini dermeden- Al duvakla muradıma- Ermeden genç yaşımda- Fani olduk dostlarım*”. “*Eczacılık fakültesi’ni bitirdiği yıl Hakk’ın rahmetine gargolmuştur*” yazılı Ayşe Atabek’e (1949-1973) ait kitâbede de, genç yaşta vefatın ve yarım kalmış hayatların elemi görülmektedir. Bir başka kitâbede de, yine genç yaşta vefat eden Zerrin Coşkunalp’in (1950-1970) baştaşı, “*Bir annenin bir babanın- bir tek kuzusuydum- 20 olmuştu yaşım- kesildi dünyadan aşım- doğdu ecel güneşim- bitti hayat savaşım*” denilmek suretiyle yine hayata doyamamışlığın hüznü dile getirilmiştir.

Ahret uyarısına ve hayatın anlamına dair inancı dile getiren ve öğüt veren bir kitâbede ise, “*Yâni ibadette gençlik- kuvvetini sarfetmenin- neticesi dar-ı saadette- ebedi bir gençliktir- Kabrin arkası için çalışınız, hakiki saadet- ve lezzet ondadır.*” denmektedir. Aynı içerikte ve Halil oğlu Osman Köse’ye (1972- 1982) ait baştaşı kitâbesinde de, “*Dünyada dost istersen Hz. Allah yeter- Murşidi kâmil istersen Hz.Kur’an yeter- Delil istersen Hz. Muhammet yeter- Meşgul olmak istersen ibadet yeter- İbret almak istersen ölüm yeter- Zengin olmak istersen kanaat yeter- Bunlar da yetmez dersen nârî cehennem- yeter. Erbabına danış akıl dinlemek- fırsattır. Havai nefesine uyma sakın sab- rın sonu selamettir. Niye aldandın be hey- şaşkın bu can sana emenettir.- Kaderde ne ise o olur, etme merak- Uyma nefesine, Hakk’ın emrine bırak- Altından ağacın olsa, zümriüden yaprak- Akibet, gözüni doyurur bir avuç toprak.*” denilmektedir.

“Zırh” ailesine ait kabristanlık ve ayaktaşı

Çevresinin sonradan düzenlendiği anlaşılan “Zırh” ailesine ait kabristanlıkta ise, mezarın baş ve ayaktaşları, kabristanlığı çevreleyen duvara oturtulmuş vaziyettedir; mermerden ve özenle hazırladığı anlaşılan bu mezartaşları süsleme ve yazı sanatı bakımından farklılık göstermektedir. Kitâbelerde, “*Ah, minel mevt- Dar-ı dünyada civan iken gezerdim bir zaman- Nagehan erdi ecel, etti yerim bağ cenan- Fani dünyadan muradım almadan*

terkeyledim- Valideynim eylesinler bir zaman, ah figan- Zirhzâde Mehmet Hâmi Efendi'nin mahdumu Yahya Bey'in- Ruhuna fatiha- 1334, 14 Şaban" yazılıdır.

Aynı aile mezarlığının ikinci ve üçüncü kitâbelerinde ise, başlıkta mevtayı tanıtmadan önce, Arap alfabesiyle kelime-i tevhid, yani "*Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Resûl Allah*" yazılı olduğu görülmektedir. İkinci kitâbede kelime-i tevhiden sonra, yeni Türk alfabesiyle "*Rize eşrafından- Hacı Hamid Zirh bin Hacı Osman- Ruhuna fatiha- D:1282- Ö: 1334*" denilerek mevta tanıtılmıştır. Üçüncü kitâbe yine aynı başlıkla, Arap harfleriyle kelime-i tevhid yazılı olup devamında yeni Türk alfabesiyle "*Rize eşrafından- Hacı Osman- Refikası- Cemile Hatun-Ruhuna fatiha- D: 1294- Ö:1334*" yazılıdır. Mezarlık kültüründe ayaktaşıları genellikle sade, süslemesiz ve yazısız olduğu hâlde bu aile kabristanlığındaki ayaktaşının, ayyıldız ve çeşitli bitkisel motifler ve rozet işlemlerle ince bir sanatla süslendiği göstermektedir.

Çakırtepe (Elmalık) Mezarlığı'nda mimarisi, süslemeleri ve mezartaşı metinleriyle dikkati çeken bir aile kabristanlığı da "*Vidinli Aile Kabristanlığı*"dır: Bu aile kabristanlığında mezarlar, doğal olarak ayrı ayrı olduğu halde mezar kitâbeleri bir bütünlük arz etmektedir. Mürüvvet Vidinli'ye ait bu mezar kitâbesinde, kitâbenin başına mevtanın adı büyük harflerle iki satır halinde yazılmıştır. Altta ise, Rumî tarihle doğum tarihi "1335" olarak, ölüm tarihi de Milâdî tarihle "1997" olarak yazılmıştır. Kendisi annesinin, babasının ve kocasının adıyla "*Hüseyin ve Münire kızı, Necati Vidinli eşi*" olarak tanımlanmış ve "*İyi insan- Hayırlı eş- Güzel ana*" sıfatlarıyla anılmış ve "*Ruhuna fatiha*" dileğinde bulunulmuştur. Bu kitâbeye yapışık şekilde monte edilen baştaşı parçasında da, "*Bakara suresi Ayet. 201*" olduğu belirtilen âyet, yeni Türk alfabesiyle şöyle yer almıştır: "*Onlardan kimi de, "Rabbimiz, bize dünyada da güzellikler ver, ahirette de güzellikler ver. Bizi ateş azabından koru."* der." yazısı bulunmaktadır.

Mürüvvet Vidinli'ye ait bu mezarın hemen yanbaşıda Mehmet Necati Vidinli'nin mezarı bulunmaktadır: Mezarın baştaşı, çeşitli çizgisel motiflerle süslenmiş mermerden olup, yine geometrik bir şekildedir: Ortada, Arap alfabesiyle Bakara Sûresi 177. Âyet, onun solunda da Türkçe meâli vardır: "*Rahim olan Tanrı adıyla başlarım. İyilik benliğinizi ne batıya, ne doğuya çevirmekle bulunur. İyilik Allah'a, ahiret gününe, Allah'ın kitabına, meleklere, Peygambere inanmakla doğar. Allah'ı severek hısımlara, öksüzlere, fakirlere, yolculara, esirlere yardımlarla kazanılır. Namaz kılmak, zekât vermek, sözünde durmak, sıkıntı günlerinde yoksullara, hastalara el uzatmak, şiddete sabırla karşı durmak, iyilik etmek. İşte onlar sadık ve hayırlı olanlardır*". Kitâbenin sağ yanındaki parçada ise, üç satır halinde

mevtanın adı yazılıdır. Altta ise, tek satır halinde “*Ruhuna fatiha*”, onun da altında doğum ve ölüm tarihleri, “1904-1972” yazılmıştır.

Vidinli aile mezarlığındaki kitâbeler

“Çakırtepe (Elmalık) Mezarlığı”nda, bunlardan başka bazı mezar kitâbelerinde sadece mevtanın adı ve çevresinin ona hitâbı yazılmıştır; “*İfakat Abla*” örneğinde olduğu gibi, sanki başkaca tanımlamaya gerek görülmemiştir. Bazı mezar kitâbeleri ise, “*Sarp kayalıklarda geçen yollar merhaba*” örneğindeki gibi bir özdeyiş biçiminde olup sanki ahiret yollarını tarif etmek istemiş gibidir; yahut ta yeni bir âleme selâm ile girmektedir. Bir başka mezartaşında ise sadece “*Garip*” ifadesi görülmektedir; kabristanlığın bir köşesindeki bu mezarda başka bir tanımlayıcı ifadeye veya kitâbeye rastlanılmamıştır. Mezartaşındaki “*Garip*” ifadesine bakılırsa, herhangi bir sebeple sahipsiz bir mevta olduğu düşünülebilir.

Şehrin uzun süre ana mezarlığı durumunda bulunmuş olan “*Türbe Mezarlığı*”nın ise, adını bu mezarlıkta bulunan “*Halka Baba*”nın mezarından aldığı öne sürülmüştür (Bay, http://www.historystudies.net/makaleler/1724886276_6-Abdullah%20Bay.pdf). Bu mezarlıkta, Ünyeliler’den medrese hocası Taslızâdeler ve Hazinedarzâde Süleyman Paşa’nın torunlarından Hazinedarzâdeler’in mezarlıkları bulunmaktadır. (Bay, http://www.historystudies.net/makaleler/1724886276_6-Abdullah%20Bay.pdf).

Türbe (veya Tepe) Mezarlığı’ndaki mezar taşları süslemelerinde de benzer motiflerin kullanıldığı görülmektedir: Kimi baştaşlarında altı köşeli bir gül motifi görülürken tek veya

çift lâle motifine ve ay-yıldız motiflerine rastlanmaktadır. Yine bazı mezartaşları geometrik çizgilerle süslenirken, bazıları da yaprak motifleriyle bezenmiştir. Bu kabristanlıktaki mezar baştaşlarının bazılarının ön ve arka yüzlerinin kullanıldığı görülmüştür; önyüzde mevta tanıtılırken arka yüzde bir kitâbe mevcuttur. Mezar baştaşlarındaki kitâbe metinlerine gelince, aşağı-yukarı aynı tasnifi görmek mümkündür; ancak dizelerde kısmen farklılıklar vardır.

“İfakat Abla”

“Sarp kayalıklardan geçen yollar merhaba”

“Garip”

Bu mezarlıkta da, kaçınılmaz akıbeta teslimiyeti ifade eden, *“feleğin- çaresiz- derdinden 22 yaş- ında eyl- edim vef- at.”* yazılı, özensiz ve bozuk bir imlâ ile yazılmış, tanımsız bir baştaşı kitâbesine tesadüf edilmektedir. Ayrıca yine bu anlamda, Orhan Tekirdağ’a (29.8.1945) ait baştaşında; *“18 yaşında soldu- ömrümün baharı- bir tek oğul idim- ailemin evladi”* kitâbesi, Hacer Göregen’e (Suyabatmaz) (19 Mart 1998) ait baştaşında, *“tek dayanağımız sendin onu da- hüda aldı. elimizde tek çare- ruhuna fatiha okumak kaldı.”* kitâbesi, Mehmet Baysal’a (1918-1938) ait baştaşında *“lale sümbül zambaklar gibi soldum hele- zari zari ağlar bana bülbüller bile- pek gençtim na murat gittim bu yola- ruhum şad meskenim cennet ola.”* kitâbesi görülmektedir.

Dua bekleyen kitâbeleri ise, *“Bugün bana yarın sana- Bir fatiha oku bana- İhtiyacım vardır buna”* (Hacer Öztürk, 1927-1993), *“Mezarıma güller dikin- Bülbüller konsun- Bir fatiha okuyun- Ruhum şad olsun”* (Aslan İnce, 1924-2005), *“Bana bugün ise- Yarın da sana- Fatiha okumadan- Geçme bana”* (Tuna aile kabristanlığında Nazime, 1906- 1938), *“İstemem üstüme- Ne gül ne ağaç- Dün hayatta idim- Silaya muhtaç- Bugün topraktayım- Duaya muhtaç”* (Murat Alkan 1946- 1998) şeklinde bir araya getirmek mümkündür.

Nasihat, öğüt içeren, *“ Bazı hayatlar vardır- Ölümden de beter- Eğer aradığını bulduysan- O sana yeter- Eğer aradığını bulamadıysan- Sonun beter- Ey nefis bu kadar- Nasihat da sana yeter”* (Celâl İnce, 1954- 2002), ayrıca *“Dünya geçicidir kanma- Ahirette görüşmeyiz sanma- Mizan terazi kurulunca- Ben yine affederim- Ama Allah affetsin.”* (Zekeriya Koldagüç, 1910- 1994) gibi örnekler görmek mümkündür. Ailesinin veya

yakınlarının sevgi ve özlem duygularını dile getiren “*sen hep kalbimizdesin- nur içinde yat*” (Mehmet Alkan 1901-1952) şeklindeki kitâbelere de tesadüf edilmiştir.

Türbe Mezarlığı’nda uzun süre bakımsız kalmış fakat bir özelliği de olduğu anlaşılan, etrafı taş duvarla çevrili bir mezarlık ta vardır. Baştaşındaki yazılardan mevtanın “*Şeyh Abdülkadir Ellinci Baba*” olduğu anlaşılmaktadır; doğum tarihi yazılmamış olmakla beraber ölüm tarihi olarak “1948” yazılmıştır.

Şeyh Abdülkadir Ellinci Baba’nın mezarı ve mezartaşı

Sonuç olarak, mezartaşları geçmişin tanıklarındır; o bakımdan sadece bir mezar yeri olmanın ötesinde bazen siyaseten de önem kazanmışlardır. Bu çalışmada ise, mezartaşları mimari, sanat tarihi, süslemecilik açısından değil, fakat ihtiva ettiği metinler açısından incelenmiş ve metinler duygu ve inanç dünyasının dili olarak değerlendirilmiştir.

Ünye mezarlıklarında da görüldüğü gibi yakın dönem mezartaşlarında Osmanlı döneminde olduğu kadar meslekî, edebî, sanatsal ve süslemecilik bakımından zenginlik yoktur. Fakat dinsel ve edebî metinler bakımından benzerlik görülmektedir. Osmanlı dönemine ait mezartaşlarında tanımlayıcı olarak meslek ve “*Paşa*”, “*Hafız*”, “*Ağa*” “*Şeyh*”, “*Molla*” gibi sıfatların kullanıldığı görülür. Fakat, yakın dönemde lâkap ve şöhretiyle tanımlanan mevtalar varsa da bu gibi sıfatların kullanıldığı görülmemektedir. Ayrıca terzi, öğretmen gibi meslek tanımlamaları görülürken Osmanlı dönemi mezartaşlarında görülen mesleklerden olarak “*Sarraç*”, “*Kâtip*”, “*Kâhya*” gibi adlara tesadüf edilmemektedir. Ancak, memleketin eşrafından gibi tanımlamaların yapıldığı da görülmüştür.

Osmanlı döneminden kalan mezartaşları kitâbeleri daha süslü ve sanatkârane yazılmıştır. Yeni mezarlıklarda ise, böyle olmadığı gibi satırlar, imlâ, harfler bir kaç mezar hariç özensizdir; süsleme unsurları olarak, Osmanlı dönemindeki mezartaşlarının daha özenli ve zengin olduğu söylenebilir.

Mezarlıklarımız geleneksel olarak bilindiği gibi çam, servi, ve çok eski mezarlıklarda görüldüğü üzere çınar ağaçlarıyla donanmış vaziyettedir. Bu ağaçlar o bölgede, doğal ortamı yeşil ve temiz tuttuğu gibi hayvan popülasyonunu da etkilemiştir. Eskiden şehir içlerinde, mahallelerimizde gördüğümüz kuş cinsleri ve kafes kuşları için doğal bir ortam oluşmuştur; onları görmek ve kuş seslerini dinlemek için park ve bahçeleri değil de, mezarlıkları ziyaret etmek durumunda kalınması hazindir. Ayrıca, mezarlıkların ve mezar yerlerinin bir plânlamaya göre tanzim edilmesi gereği ortaya çıkmaktadır; bir ziyarette bulunurken diğer kabir çiğnenmemeli, ona saygı gösterilmelidir. O nedenle mezarlar ve kabristanlıklar arasında dar da olsa küçük koridorlar yapılmalı ve bakımlarına özen gösterilmelidir. Hatta bu iş, mahallî yönetimden beklenir. Yılda en az bir defa, dinî bayramlar öncesinde genel bir temizlik ve bakım yapılabilirdir.

Kaynakça:

- 1- Kırık, Harun- Kırık, Şeydanur, Ordu-Ünye'de Türk devri mezarlıklar ve mezar taşları, T.C. Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Basılmamış lisans tezi, Konya 2008
- 2- Balman, Vahap, Mezar Sesleri, Balman Yayıncılık, Ankara 2003
- 3- Bay, Abdullah, Ünye yöresi Osmanlı mezar kitâbeleri üzerine değerlendirmeler, http://www.historystudies.net/makaleler/1724886276_6-Abdullah%20Bay.pdf
- 4- <http://www.unyeyes.net/haber15.html>